

# PRACOVNÍ LIST č. 3

## Ekumenické komise pro české církevní dějiny 17. století

Vydává Ekumenická rada církví a Česká biskupská konference

8. listopadu 2020

### Bílá hora – mýtus a dědictví



Rekonstrukce bitvy na Bílé hoře.

Snímek Jana Podhorská

V jedné známé sokolské písni se zpívá, jak ti sokolíci, vyrovnání s vlajícími prapory na strahovských hradbách, bolně pohlížejí „na vrch za Břevnovem.“ A dobrá česká duše samozřejmě tuší, co se za tímto jinotajem skrývá – Bílá hora!

Snad s výjimkou upálení Mistra Jana Husa a Mnichova 38 mě nenapadá žádná další událost našich dějin, která by se tak hluboce a trvale otiskla do našeho povědomí, naší identity a našeho národního sebepočtení. A možná není překvapením, že ve všech těchto třech dějinných udá-

lostech zaujímáme roli trpitelů, zrazených a těch, kterým je činěno bezpráví.

Na koho se vlastně ale hněváme při myšlence na Bílou horu? U Mnichova je to jasné, tam je to ta „Francie sladká, hrdý Albion“, u Husa zase mnoho hněvu zvládne na svou hlavu přitáhnout a svést „liška ryšavá“ Zikmund, u Bílé hory ovšem je onen „viník“ poněkud rozmlnější – jako by zde ve hře byli jacísi tajemní „oni“, kteří přicházejí ubližovat „nám“. A toto „oni“ se v dějinných výkladech a druhém životě Bílé hory vždy naplňovalo nejrozličnějším obsahem, jak bylo zrovna potřeba. Mohli to být cizáci, katolíci, Němci – dědictví Bílé hory poskytovalo ideový mobilizační potenciál (a také trochu morální obušek) obrozencům 19. století, legionářům, odbojářům, zkrátka mnohým. Skoro by se chtělo říci, v parafrázi Palackého, že kdyby Bílá hora nebylo, museli bychom si ji vymyslet. V tom je její téměř mytická síla, ale také její nebezpečí.

Já, jako člověk a křesťan 21. století, však před dědictvím Bílé hory stojím

trochu bezradně. Interpretační rámec 400 let jejího chápání českýma očima mi říká, že bych se kvůli ní zřejmě měl na někoho hněvat. A já moc nevím na koho. Na zlé katolíky? Či snad na protestantské kacíře? Na ty konkrétní sestry a bratry z kostela přes ulici, s kterými se vídám na ekumenických bohoslužbách a s nimiž sdílím tutéž zkušenost věřící menšiny ve většinově sekularizované společnosti? To nejspíš ne. Na cizáky? Jenže ti přeci stáli pod prapory obou stran coby najatí žoldnéři-profesionálové, jak bylo v té době obvyklé. Takže se nakonec možná nejvíce zlobím na ty, kdo chtějí ještě i dnes těžit z Bílé hory onen rozdělující a štěpící potenciál, který nechce stavět a budovat, ale spíš bořit. Doufám a modlím se, aby se tenhle osten po 400 letech už konečně otupil. Aby se v oparu toho „vrchu za Břevnovem“ vytratilo ono tajemné „oni“ a zůstalo jen „my“.

Ekumenická rada církví a Česká biskupská konference se na letošní výročí rozhodla vztyčit na Bílé hoře symbolický kříž smíření. Smírčí kříže se

ve starobylé tradici vztyčovaly na místech, kde se stalo něco neblahého, na znamení toho, že je – nezapomenuto – ale odpuštěno. A já bych byl moc rád, kdyby nezůstalo jenom u tohoto uměleckého artefaktu, ale kdybychom si každý mohli vztyčit takový smírčí kříž ve svém srdci. Aby Bílá hora jako osudová dějinná událost zůstávala v našem povědomí, nebyla zapomenuta, ale aby se s ní pojilo méně onoho bolného pohlížení a pokud možno vůbec žádná zášť k bližnímu, s nímž dnes sdílím tuto zemi.

PETR JAN VINŠ  
generální sekretář  
Ekumenické rady církví

**Kontakt na Ekumenickou komisi pro církevní dějiny 17. století**  
[www.ekumenickarada.cz/17stoleti](http://www.ekumenickarada.cz/17stoleti)  
[Komise17st@gmail.com](mailto:Komise17st@gmail.com)

Práce Ekumenické komise pro české církevní dějiny 17. století se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury ČR.

# Ke stavovskému povstání a bitvě na Bílé hoře



O bitvě na Bílé hoře jsme hovořili se dvěma znalci dějin. **TOMÁŠ PARMA** je katolík a církevní historik působící na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. **JIRÍ JUST** se hlásí k evangelické Jednotě bratrské a v Historickém ústavu Akademie věd ČR zkoumá raný novověk. Oba jsou členy ekumenické komise, která se zabývá dějinami 17. století.



## Mohli byste přiblížit, co vlastně bitvou na Bílé hoře vyvrcholilo?

**Jiří Just (JJ):** Bylo to vyústění dlouhodobých sporů mezi panovníkem a politickou elitou, kterou tvořili tzv. stavové, to jest vyšší a nižší šlechta (pánové a rytíři) a měšťané královských měst. Šlo o kompetence k výkonu moci ve státě. Panovník vládl poměrně velké říši, Habsburské monarchii, a byl pro něj proto výhodnější centralizovaný způsob správy, ale narážel na moc šlechticů, s nimiž se vždycky musel domluvit.

Od poloviny 16. století začalo být v těchto sporech akcentováno i téma náboženské svobody, tedy možnost volby vyznání, což pokládali stavové za jedno ze svých práv. Ke konfliktu, jehož vyvrcholením bylo stavovské povstání ukončené připomínanou bitvou, se schylovalo dlouhodobě.

**Tomáš Parma (TP):** Tehdejšímu uspořádání se říkalo stavovská monarchie. Na Moravě – na rozdíl od Čech – ke stavům patřilo i duchovenstvo. Panovník nebyl absolutním vládcem a musel

si svou mocenskou pozici udržovat. Kvůli sporům v rodině Rudolfa II. ztratil Moravu ve prospěch svého bratra Matyáše, přišel o moc nad Uhrami a rakouskými zeměmi. Rudolfovi nakonec zbyly jen Čechy, Slezsko a Lužice. Tím více byl odkázaný na pomoc svých stavů. Ty si na něm vymohly slavný Rudolfov majestát, platný ovšem jen pro Čechy a Slezsko, nikoli pro Moravu.

## Připomeňte, co byl onen Rudolfov majestát.

**TP:** Zaručoval především náboženskou svobodu. Představoval možnost pro katolíky i nekatolíky nažívat spolu a mít víceméně rovná práva.

**JJ:** Nabídl lidem možnost rozhodnout se pro vyznání a navštěvovat bohoslužby tam, kde sami uznají za vhodné. A když bylo někde více lidí téže víry, mohli si postavit svůj vlastní kostel bez ohledu na vyznání svého pána. Katolíci si zkrátka mohli postavit svůj kostel na panství protestantského šlechtice a naopak. Přesto vznikaly spory a jako záminka stavovského povstání se uvádí

pře o dva kostely, které si protestanti postavili na statcích patřících církevní vrchnosti. To totiž Majestát poněkud nedorozuměl. Stalo se to na benediktinském panství v Broumově a v Hrobě, který patřil pražskému arcibiskupovi. Spor mohla podle Majestátu urovnat komise, kterou ale ani jedna strana nešla vůli a ochotu vytvořit.

## Jaké byly početní poměry nekatolických a katolických stavů?

**TP:** Narážíme na velký problém. Kdo byli katolíci a kdo nekatolíci? U katolíků je to celkem jasné. Když ale přistoupíme k další náboženské skupině, což jsou utrakvisté, jak zjistíme, kteří a zda byli, nebo nebyli katolíci? Jako dědicové tradičního husitského hnutí přijímali pod obojí, což ale ještě nutně nemuselo znamenat, že jsou nekatolíci. Původní utrakvisté, třeba na basilejském koncilu v 15. století, chtěli jen, aby je většinová katolická církev uznala za katolíky. Jednoznačně se z těchto proudů vydělila Jednota bratrská. Vyneší ji to takřka status sekty, sorně pronásledované oběma stranami: pod jednou (katolíci) i pod obojí (utrakvisté). A pak do toho vnese další zmatek Lutherova reformace, která sem proniká ze Saska.

Když se pak díváme na náboženskou realitu konkrétního města, panství, je velmi těžké rozlišit, koho vlastně majitel panství dosadil na „svou“ faru – protože to byla součást jeho vrchnostenských práv. Vybral si duchovního, který mu vyhovoval, a když se mu znelíbil, za půl roku za rok ho vyměnil. Teoreticky ho měl vždy schválit biskup, případně utrakvistická konzistoř, ale většinou se to moc nepraktikovalo.

**JJ:** Vydání Majestátu v roce 1609 poměr sil naklonilo ve prospěch nekatolíků. Mohli řídit pražskou univerzitu, sami organizovat centrální církevní správu. To všechno pozvedlo jejich sebevědomí. Politicko-náboženské spory se obvykle řešily jednáním na zemském sněmu, ale stavové vytvořili vlastní malou armádu, která byla připravená zasáhnout v případě, že by se panovník rozhodl proti sněmu zakročit silou. Řinčelo se zbraněmi už v roce 1609, než Rudolf vydal a podepsal Majestát pod tlakem českých stavů.

## Takže stavové obdrželi Majestát. To přeci mohlo situaci uklidnit...

**TP:** A ono ne. Lídrem rodiny Habsburků se totiž stal Matyáš, který Rudolfa donutil, aby se vzdal části vlády. Rudolf II. byl hodně paranoidní a snažil se situaci zvrátit, pročež povolal do Prahy vojska svého vzdáleného příbuzného Leopolda Pasovského, což mj. vzbudilo dojem, že se snaží zneplatnit i Majestát. Rudolf svůj boj prohrál a končil jeho pozemský život. V jedné části Pražského hradu se odehrávala korunovační slavnost Matyá-

še a ve druhé části umíral Rudolf II. A napětí mezi stavy a korunou eskalovalo: proti Pasovským začali stavové bránit zemi sami. Najali vojsko, i ze svých panství povolávali do zbraně své poddané. Během několika týdnů se jim podařilo dát dohromady armádu tak velkou, že by byli schopni se Pasovským v bitvě postavit. To jim přidalo další porci sebevědomí, že jsou schopni zemi chránit a spravovat.

## Jakou roli v tom hrálo náboženství, konfese?

**TP:** I my historici máme problém si to představit a popsat. Náboženství bylo součástí každodenního života většinové populace. Tvořilo podstatnou složku identity každého člověka – a to nejen individuálně, ale i společensky, komunitně. Náboženství bylo i součástí definice státu.

**JJ:** A možná i národa, protože utrakvisté se sami rádi nazývali „věrní Čechové“. Čechové tedy znamenalo pod obojí.

## Pořád mi ale není jasné, co požadovali.

**JJ:** Stavové se rozhodly převzít mocenskou iniciativu a řešit svou pozici radikálním krokem. Horké hlavy mezi protestanty zkrátka bouchly do stolu. Vypuknutí povstání přitom bylo dílem pouze omezeného okruhu elit. Nebylo to žádné masové vzepětí poddaných, ale v podstatě pár desítek osob se rozhodlo, že už toho mají s panovníkem dost.

**TP:** Svolali si sněm, který panovník zakázal, a oni ho odmítli rozpustit. Právnický rámec náboženské svobody byl sice definovaný Majestátem, ale jedna věc je legální definice a druhá věc je konkrétní společenský a politický život. Takže když v Hrobě a Broumově pobořili modlitebny, což byl takový symbol, nešlo ani tak o ty dva kostely, jako o celkovou atmosféru. Mohli ustanovit komisi, která to měla řešit, jenže z obou stran nebyla vůle. Kdyby se dohodli, je problém vyřešen.

**JJ:** Je to jako v rozváděném manželství. S rostoucím napětím a konfliktem ubývá vůle k dialogu.

**TP:** A teď si vezměte, že v krátké době na trůn usedl už třetí panovník. Matyášův život se totiž nachýlil ke konci a moci se ujal třetí Habsburk, z boční linie, Ferdinand II. Štýrský. Toho si stavy dokonce předem zvolily jako Matyášova nástupce. Ještě za Matyášova života se odehrává pražská defenestrace, ale to byl Ferdinand již korunován českým králem. Před svou korunovaci slíbil stavům, že bude zachovávat všechna privilegia, která jim udělili jeho předchůdci, to znamená i Majestát.

## Když stavové vyhodili císařské místodržící z okna, je to otevřená vzpoura.



Výcvik mušketýrů v 17. století na dobové rytině podle předlohy Jacoba de Gheyn.

Repro KT

# se ve skutečnosti schylovalo desítky let

**TP:** Nebylo to poprvé a patřilo to k českému způsobu, jak vyjádřit svou nespokojenost. Panovníkem byl v té chvíli pořád ještě Matyáš, a že mu vyhodili místodržící, považoval pouze za ostentativní krok. Prakticky se nikomu nic nestalo, spadli na prudký svah, který zmínil následky pádu, a jeden si zlomil ruku. Mávlo by se nad tím rukou. Teoreticky tak mohla vypadat i politika jeho nástupce Ferdinanda II., ovšem stavy skutečně chtěly rozchod se stávajícím systémem moci. Proto povstaly.

**JJ:** Jenže oni neměli promyšlené žádné další kroky. Panovala mezi nimi velká nejednota názorů – byli mezi nimi radikálové, kteří viděli inspiraci v Nizozemí, v parlamentní republice, a jiným by vůbec nevadilo, kdyby to pokračovalo jako doposud.

**TP:** K povstání se přidává Morava, někdy v květnu 1619, rok po defenestraci. Zase je to dílo radikálů, kteří ty umírněně odstavili. Na Moravě původně chtěl Karel starší ze Žerotína, významný stavovský politik, jít cestou dohody s panovníkem a předejít konfliktu. Pak se „rozhodlo“ – a zase to byla jen část stavů – že sesadí panovníka, kterého si předtím sami zvolili a garantoval jim privilegia a svobody.

**JJ:** Jenže jakmile už došlo ke konfrontaci s panovníkem, nebylo cesty zpět. Zažehl se válečný konflikt. Od začátku léta 1618 se bojovalo, což zužovalo prostor pro diplomatické řešení. To už proti sobě táhly velké skupiny císařského a stavovského vojska. Navzájem si dobývaly města a území. Už dva roky před bitvou na Bílé hoře.

## A stavy zvolily nového panovníka.

**JJ:** Fridricha Falckého, který sice byl formální hlavou Protestantské unie, spolku nekatolických knížat, ale neměl žádnou velkou armádu ani peníze, za které by si ji mohl pořídit. Přišel do Čech a nechal se korunovat. Samozřejmě byl obřad korunovace trochu jiný, protože ho nevedl katolický biskup. Navíc Fridrich nebyl vyznáním luterán, kterého by bývalo nejspíš nechalo zcela chladným, že pražská katedrála je plná obrazů svatých, Panny Marie, křížů. Ale byl to kalvinista, kterému to naopak vadilo, tedy zejména jeho dvornímu kazateli, a všechno z katedrály nechal vyházet a spálit. Pobouřil tím nejen katolíky, ale postavil tím proti sobě i velkou část utrakvistů.

## Jak za takové situace vůbec mohla rozhodnout válka, tedy bitva na Bílé hoře, mocenské spory mezi stavy a císařskými vojsky?

**TP:** Bitva na Bílé hoře vlastně neměla nic vyřešit. Zkrátka se stala. Jak jsme si říkali, ten konflikt už nějakou dobu trval. V průběhu léta postupily císařské jednotky jižními Čechami, postupně se ořukávaly s některými částmi stavovského vojska a nakonec se dostaly až k Praze.



Alegorie vítězství Ferdinanda II. na dobovém letáku, v jehož pravé části je zachycena závěrečná fáze bitvy na Bílé hoře u obory Hvězda. Tak ji zachytil Pěcha z Radostic v roce 1621. Repro JT

Na začátku listopadu už se normálně neváležilo, protože byl pro obě strany nesmysl bojovat za takových podmínek. Vojska došla na Bílou horu a pod ní. Nebyl jistý výsledek a už vůbec nebylo jisté, ať vyhraje kdokoli, co tento střet vlastně bude znamenat. Věděli, že se pobijí – vojska se trochu ztenčí, když do sebe budou střílet. Ale co pak?

## Přesto se do sebe pustili?

**TP:** Bohužel ano. A katolické straně se evidentně podařilo zvítězit, což v této době nebyvalo vždycky po bitvách úplně jasné.

**JJ:** Je zajímavé, jak velkou pozornost věnoval samotné bitvě Komenský. Zaznamenává ji dvěma řádky! Zlom podle něj přišel až s útekem zimního krále Fridricha. Byla to sice prohraná bitva, ale nemusela být prohraná celá válka. Císařští vojáci zůstali mimo Prahu, která byla pořád ještě obsazená stavovským vojskem. Stála mezi nimi hradba, kterou bylo možné bránit, ale král vzal svůj dvůr a prásknul do bot. Přidali se k němu ti, kdo se v povstání nejvíce angažovali. Bitvou ještě rozhodnuto být nemuselo, ale když král uteče z boje, už je to docela jasné gesto. Stavovské povstání se sesypalo jako domeček z karet.

**TP:** Již bezprostředně v hodinách po bitvě začínají katolíci bitvu vidět a interpretovat jako zázrak, stejně jako zhroucení stavovského povstání. Začne to tak být oslavováno, kaže se o tom, staví se kostely Panny Marie Vítězné, a to nejen na Bílé hoře.

## A přichází následky a rodí se další mýty a legendy.

**JJ:** Třeba jako mučednictví pánů popravených na Staroměstském náměstí. Je až pozoruhodné, jak do toho v průběhu dalších desítek a stovek let vstupuje národní rozměr. Jenže skutečnost je taková, že řada popravených mluvila německy. A co se týká náboženství? Popravy byly proces politický. Páni nešli na smrt proto, že by byli protestanty nebo nekatolíky, nýbrž protože jim bylo dokázáno, že se aktivně účastnili povstání.

**TP:** Tedy vzpoury proti legitimně zvolenému panovníkovi. Z právního hlediska to byla jasná vlastizrada.

**JJ:** Tam zkrátka nebyl nikdo, kdo by se na popravě ocitl omylem. Byl mezi nimi dokonce jeden katolík – Diviš Černín z Chudenic, purkrabí Pražského hradu, který se k povstání připojil. Není to tedy ani konfesně černobílé a rozhodně ani náboženský proces, byť je to tak obecně vykládáno.

## Jak vznikla ta interpretace, že jsou to čeští mučedníci?

**JJ:** Už Komenský je pokládá za mučedníky pro víru, ale i to je posun. Vidí to ze své perspektivy – jako duchovní a stoupenec stejné nebo příbuzné konfese.

**TP:** Každá generace si k tomu příběhu něco přidala: Bílá hora nás prý uvrhla do područí Habsburků, svádí se na ni „nevolnictví českého lidu“, germanizace i absolutismus. Narostlo to v dalších staletích, zejména v devatenáctém. Bílou horu zneužili po roce 1948

i komunisté. Po staletí se na tyto události lepily další významy a postupně se z nich stává náboženský a politický mýtus o utrpení a ujařmení českého národa.

## Co byly ve své době důsledky Bílé hory?

**JJ:** Ani za tři roky po bitvě ještě nebylo jasné, že by se vyloučila existence jakýchkoli nekatolických vyznání v Čechách a na Moravě. Vítězství automaticky neznamenalo, že tady bude provedena rekatolizace a nekatolíci budou muset odejít do exilu.

**TP:** Na katolické straně o tom probíhala poměrně živá diskuse s vyhraněnými názory. Rozhodl papež a instituce, která v této době vznikla a měla české země na starosti – Kongregace pro šíření víry. Ale ani ta nezastává názor, že by mělo dojít k celoplošné a násilné rekatolizaci. Dost často si představujeme, že katolická strana byla jednotná a jednoznačně chtěla rekatolizaci. Ale není to pravda. Nechtěl to papež, biskupové, chtěli to možná jezuité, některé horké hlavy z řad kapucínů a zřejmě i panovník.

## Na koho měla rekatolizace, převýchova cílit?

**JJ:** Na protestanty, nekatolíky, kteří zůstali v Čechách a na Moravě a odmítli se dostavit ke zpovědi do katolického kostela a přijmout svátost oltářní pod jednou způsobou, což byla viditelná demonstrace toho, že člověk přistoupil ke katolictví.

JÍŘÍ MACHÁNE

# Jak probíhala bitva na Bílé hoře? Střetnutí bez příkr

V prvních listopadových dnech roku 1620 sužoval tisíce ozbrojenců rozložených mezi Senomaty a Rakovníkem stále větší chlad. Sychravé počasí doléhalo na vojáky spojené císařsko-ligistické armády stejně jako na jejich protivníky ve službách stavovské České konfederace.

## Ležení u Rakovníka

Od konce října tu mezi sebou muži naverbovaní v různých částech Evropy svedli několik krvavých potyček, žádná však nepřerostla ve velkou bitvu. Stavovský vrchní velitel Kristián I. z Anhaltu si byl dobře vědom výhodnějšího postavení svého vojska a nenechal se početně silnějším nepřítelem vylákat z opevněného ležení.

## Vzhůru ku Praze!

Vévoda Maxmilián I. Bavorský, oficiální hlava armády Katolické ligy, se po poradě se svým generálem Janem Tserclaesem Tillym a císařským vojevůdcem Karlem Bonaventurou Buquoyem rozhodl patovou situaci ukončit. Odpoledne 5. listopadu opustili ligisté a vzápětí i císařští své pozice. Aby obešli konfедераční vojsko, vytáhli na severovýchod k Lužné. Bylo však zřejmé, že jejich cílem je hlavní město království. Ještě téhož dne proto z českého ležení vyrazil generál Jindřich Matyáš Thurn v čele jednotek, které po náročném rychlém pochodu dovedl ku Praze s velkým předstihem.

## Dvěma cestami ke střetu

Většina vojáků konfederace vyrazila od Rakovníka ráno 6. listopadu. K metropoli postupovali jižněji položenými cestami, než po jakých táhli jejich protivníci, kteří téhož dne dospěli do Nového Strašecí. Nazítří se však k sobě přiblížily ligistické a české sbory u Unhoště, kde se rozestavily do bojových formací. Od zvažovaného útoku na Anhaltovo ležení odradilo bavorského vévodu zpoždění císařských, kteří na místo dorazili až navečer.



*Kostel postavený v letech 1608–1620 římskými karmelitány byl po svém dokončení, které se časově shodovalo s bělohorskou bitvou, také sérií čtyř obrazů neznámého autora zachycujících průběh bitvy. Čtvrtý, poslední, zachycuje její závěrečnou fázi a úprk vojsk.*

## Úskok s táborovými ohni

Stavovský vrchní velitel nehodlal nečinně čekat na ofenzivu spojených katolických armád. Uchýlil se k úskoku. Zář táborových ohňů, které se 7. listopadu po setmění rozhořely v českém ležení, splnila účel. Až o půlnoci v císařsko-ligistickém táboře pochopili, že se nechali oklamat.

Plameny vzbuzovaly dojem, že stavovští u Unhoště nocují. Ve skutečnosti už před devátou hodinou večerní vyrazili k hlavnímu městu a ještě v noci dospěli na Bílou horu. Obsazením jejího vrcholu zaujali strategicky výhodné místo před Prahou.

## Ruzyňská řež

Katolické armády se daly na pochod hned po odhalení lsti, avšak náskok českého vojska se jim nepodařilo dohnat. Teprve krátce před rozedněním se v šeru prostoupeném mlžným oparem začali na úpatí Bílé hory srovnávat ligisté. Císařští postupovali pomaleji, většina z nich se teprve blížila k Hostivici. Pouze šest set valonských a polských rejtářů z Buquoyovy armády, kteří táhli vpředu s bavorskými jednotkami, nedočkavě vyrazilo vstříc protivníkům. Sólovým výpadem si chtěli vydobýt válečnické vavříny a získat kořist. Po chvíli bloudění neznámou potemnělou krajinou dorazili do Ružyně, kde nocovala část konfe-

deraci uherské jízdy. Stovky zaskočených Uhrů byly Valony a Poláky porubány.

## Armády se šikují k boji

Ruzyňský masakr byl předeherou bitvy, k níž se armády na Bílé hoře sešikovaly dopoledne 8. listopadu. Necelých dvacet tisíc konfедераčních ozbrojenců obsadilo prostor mezi srázem nad motolským údolím a oborou Hvězda. Anhalt, Thurn a další stavovský generál Jiří Fridrich Hohenlohe se je snažili rozestavět do bojových formací odpovídajících nizozemské taktice. V prvních dvou sledcích se

# as, pověstí a mýtů



...vou, zasvěcen Panně Marii Vítězné a jsou v něm dodnes uloženy památky na bitvu na Bílé hoře. V sakristii kostela se nachází k Fridricha Falckého směrem k Praze.

*Snímek Alessandro Vasari*

střídaly pěší a jízdní oddíly. Třetí, záložní sled tvořila uherská lehká jízda, jež ovšem byla po ruzyňském krveprolití oslabena. K hájení stavovských pozic mělo napomoci zhruba deset děl rozmístěných nad bělohorskou plání.

Velitelé spojené katolické armády, která čítala necelých třicet tisíc mužů, se řídili španělskou taktikou. Císařští na pravém křídle vytvořili sestavu o třech sledech, v nichž se šachovnicově střídaly obrovité čtvercové útvary pěchoty (tercie) s jízdními oddíly. Vlevo od nich se sešikovali ligisté do čtyř sledů, z nichž první a třetí sestával z pěchoty, druhý a čtvrtý z jízdy. Před takto uspořádanými šiky se nacházelo několik děl.

## Válčit se bude na Bílé hoře

Polední porada Maxmiliána Bavorského a Tillyho s Buquoyem ukázala rozdílnost jejich názorů. Císařský vojevůdce se obával riskantního útoku na bělohorské návrší a prosazoval výpad proti Praze obchvatem přes košířské údolí. Že bude bitva svedena na Bílé hoře, rozhodl nakonec nevoják – bosý karmelitán Dominik à Jesu Maria. Vstoupil do debaty s plameným proslovem, jímž apeloval na odvahu ochránců „pravé víry“. Ukázal vojevůdcům malbu s motivem Adorace Páně, na níž „kacíři“ vypíchali oči postavám Panny Marie a sv. Josefa. Se znesvěceným obrazem v ruce pak bur-

coval náboženský zápal sešikovaných vojáků.

## Hlavní střet začíná

Nedlouho po poledni vyrazila proti levému křídlu českého vojska tercie složená ze dvou valonských pěších pluků, již po chvíli předjela skupina císařských rejtářů. Vstříc jim vyjeli jezdci v čele s Jindřichem Matyášem Thurnem, kterým se podařilo donutit útočníky k ústupu. Protiútok stavovských rejtářů však zastavila císařská jízda z druhého sledu. Nastupující vojáci Thurnova pěšího pluku ji nezadrželi. V klíčovém okamžiku naprosto selhali. Dali se na útek, v jehož důsledku se přibližně půl hodiny po

začátku bitvy rozložilo celé levé křídlo konfedační armády. Statečný boj jednotek vedených Thurnovým synem Františkem Bernardem na tom nic nezměnil.

## Naděje na zvrát a zajetí velitele

Naději na zvrát vnesl do bojové vřavy syn vrchního velitele konfedačních sil Kristián II. z Anhaltu. S plukem jízdních lehkooděnců podnikl efektní prudký výpad, jímž donutil k ústupu nepřátelskou těžkou jízdu. Pak rozprášíl obsluhu císařsko-ligistických děl a zaútočil na Buquoyovy tercie. V těžkém boji proti mohutným pěchotním tělesům však zůstali jeho muži osamoceni. Od uherských záloh se pomoci nedočkali. Uhři sice vyrazili do boje, avšak nápor polských kozáků z císařské armády je obrátil na překotný útek. Mladší Anhalt utrpěl zranění, spadl z koně a byl zajat.

## Stavovská vojska utíkají

Sestavy českého vojska se začaly rozkládat i na pravém křídle. Kristián I. z Anhaltu se tam ještě zoufale snažil vydávat rozkazy, ty však už nikdo neposlouchal. Stavovští zmateně vyklízelí pole před ligistickými šiky stoupajícími do svahu Bílé hory. Zbytek konfedačních vojáků se shromáždil u zdi lemující oboru Hvězda. Po rozprášení mužů z jiných jednotek se tam jako poslední urputně bránili žoldnéři najatí moravskými stavů. V obklíčení a bez možnosti ústupu jich velká část padla a zbytek se vzdal. Zda rozvášnění vítězové zmasakrovali i ozbrojence z gardy Fridricha Falckého a z výmarského jízdního pluku, kteří se nacházeli uvnitř obory a nezasáhli do boje, není zcela jasné.

## Bitva končí po dvou hodinách

Neuběhly ani dvě hodiny, a bylo po bitvě. Nic netušící český „zimní král“ zamířil na Bílou horu poté, co absolvoval jednání u oběda s anglickými vyslanci. V ozbrojeném doprovodu přijel ke Strahovské bráně, právě když se k ní zvenku hrnuli první z prchajících vojáků. Jakmile dorazili i přední stavovští velitelé, pochopil Fridrich vážnost situace. Po spěšném balení se s manželkou přesunul z Pražského hradu na Staré Město. Tam panovnický pár strávil noc a nazítří opustil Prahu. Ještě 9. listopadu se do pražských měst nahnuli žoldnéři vítězných armád. Debakl českých rebelů a jejich krále tím byl zpečetěn.

TOMÁŠ STERNECK,  
historik a spisovatel

# Hluboká rána křesťanskému tělu Evropy

Když se řekne bitva na Bílé hoře, co se vám vybaví? Proč má dnes smysl zabývat se Bílou horou a jakým způsobem je její dědictví přítomné ve vašem církevním společenství?

**sestra Francesca Šimuniová,**  
benediktinka z bělohorské komunity



Vybaví se mi ambice i touha po rovnosti, statečnost a intriky, smrt a hrdinství, mlha, zima, demotivace a náboženské vytržení, boj o svobodu vyznání, ale i o moc,

peníze a vliv. Před očima mám i poutní místo na místě bitvy, kde před dvánácti lety vznikl náš klášter. Fresky v kostele s bitevními scénami a jednostrannou interpretací z pohledu vítě-

zů, které jsou příležitostí podívat se na tuto událost s odstupem a poučit se. Např. že momentální vítězství může být z dlouhodobé perspektivy velkou prohrou. Že každý ztracený lidský život je vlastně prohrou. To nám připomíná i ekumenický hrob padlých vojáků, kde pravděpodobně odpočívají nekatoličtí vojáci, za jejichž pokoj se modlíme, a každý rok k výročí bitvy v ekumenickém společenství i za pokoj pro nás všechny.

Pokoj „PAX“ je naším řádkovým heslem, které jsme zde na Bílé hoře pochopily jako program. Bílá hora se stala symbolem částečně nezávisle na tom, co, jak a proč se skutečně stalo. Zabývat se tímto konfliktem je poučné jak ve smyslu kritického přístupu k interpretaci jakéhokoli konfliktu, i současného nebo nedávného, kdy máme tendenci se přiklonit na jednu nebo na druhou stranu a být si naprosto jisti svou pravdou, tak ve smyslu poučení se z tragických následků tehdejšího zápasu a poznání, že násilí nikdy nevede k dobrému soužití, nýbrž naopak k ranám, které se často nedaří léčit ani po staletích. A jednoduše proto, že je to velice zajímavé a důležité období našich dějin. A zvláště pro nás řeholnice, které žijeme přímo na Bílé hoře. Její dědictví je přítomno v našem společenství neustále a přivedlo nás k tomu, že naším úkolem je otevřít to-

to místo všem, aby se zde cítili vítáni, a zároveň nezastírat jeho komplikovanou minulost.

**Daniel Ženatý,**  
předseda Ekumenické rady církví  
v České republice, synodní senior  
Českobratrské církve evangelické



Tenkrát, v listopadu 1620, si asi nikdo neuvědomoval, jak hluboká rána je právě zasažena tělu křesťanské Evropy. Vždyť jizva oné rány je patrná do-

dnes.

Jak nám připomínka oné jizvy může pomoci? Jednak je bitva na Bílé hoře drsným varováním. Tohle se už nikdy nesmí církvi Kristově stát. Nesmí jednat mocensky, nesmí chtít strhnout pravdu na svou stranu. Kristovou přítomností se přece církev – v pozemském tvaru i římskokatolická, pravoslavná, protestantská – stává natolik silnou, aby s úsměvem a grácií připustila pluralitu názorů i svobodu svědomí. Stále přece platí, že evangelium je moc a síla. Moc a sílu nemá umírání na válečném poli ani vítězství jednoho vojska nad druhým.

Připomínka Bílé hory také dodává energii, abychom se obrátili k přítom-

nosti a budoucnosti a toužili se stávat solí země a světlem světa. Připomínka napomáhá, abychom traumatizující události 17. století přijali jako své společné dědictví, podle něž je možné se orientovat, kudy se rozhodně ubírat nechceme.

Připomínka dává impuls, abychom o své ekumenické vztahy pečovali. Abychom si vážili jedni druhých, jedni za druhé se modlili, přáli si vzájemně dary Ducha Svatého, Boží blízkost. Věřím, že to způsobí, že už nikdy proti sobě Kristovi učedníci nebudou bojovat pro mocenské, národnostní nebo jiné zájmy. Že budou směřovat k tomu, aby spolu dobře vycházeli, a jednou spolu všichni jako bratři a sestry slavili eucharistii.

**Tomáš Holub,**  
plzeňský biskup



Odpovídám jako člověk, který významnou část svého kněžského života prožil v Praze. Tato moje životní i kněžská zkušenost samozřejmě ovlivňuje mou od-

pověď, která proto bude možná malíčko jednostranná, nicméně opravdu moje. První, co napadne katolíka se znalostí Prahy při otázce na Bílou horu, se vůbec netýká historie, ale současnosti. Bílá hora je složitá křižovatka se spoustou dopravních komplikací a je zde konečná tramvaje. Až na tu druhou otázku by přišla u většiny sester a bratrů z naší katolické církve velmi zjednodušená reakce ve smyslu: nějaká bitva a vítězství katolíků nad protestanty. Taková souslednost reakcí alespoň mně jasně ukazuje, proč je třeba se na ekumenické rovině danou problematikou zabývat. Dějiny nás zcela neomylně učí, že na nezpracovaná traumata není možné pouze zapomenout a mávnout nad nimi rukou. Má osobní zkušenost vojenského kaplana v Bosně, kde Tito chtěl nechat zapomenout na hrůzy II. světové války, je v tomhle naprosto jednoznačná. Bolestí historie je třeba pravdivě zpracovat a naplnit vzájemným odpuštěním. Jinak se nově vynoří a znovu bude ničit současnost.

Samotná bitva na Bílé hoře je pouze důsledkem velmi nešťastného a dlouhého procesu, který jí předcházel. Jen ochota zabývat se složitými věcmi v okamžiku, kdy nehoří, znamená vyhnout se následné krvavé bitvě. Teď k tomu máme v ekumenických vztazích příležitost.

Jestliže má pravdu svatý Jan Pavel II., který v ekumenické encyklice *Ut unum sint* jasně deklaruje, že katolická církev nemá a nechce mít jinou cestu dál než ekumenismus, není to o vítězství či prohře, ale o ochotě a touze jít dál společně se sestrami a bratry,



Synodní senior Českobratrské církve evangelické Daniel Ženatý a biskup Tomáš Holub při ekumenické modlitbě za smíření na Bílé Hoře.

Snímek Tomáš Ježek / Člověk a Víra

# Bitvu připomínat v modlitbách za smíření

kteří vyznávají Krista jako svého Mistra a Pána.

A nakonec i ta první myšlenka na Bílou horu spojená se současností je moc důležitá: Jde o to, abychom touto složitou křížovatkou dobře projeli, konečně vystoupili z uzavřených schémat a směřovali dál s nadějí, že Bůh je větší než lidské slabosti na cestě následování.

**Tomáš Butta,**  
patriarcha

*Církve československé husitské*



Událost Bílé hory byla v naší církvi od počátku živě připomínána, jak o tom svědčí bohoslužebná kniha „Český misál“ z roku 1920. Zde je uveden mešní formulář

„Památka Bílé hory“. Podobně je tomu v bohoslužebné knize, která vznikla před druhou světovou válkou. V době první republiky se k mohyle konaly početné poutě členů naší církve z pražských náboženských obcí, zpravidla nejbližší nedělní odpoledne k datu 8. listopadu, neboť se bitva odehrála v neděli. V roce 1920 se takové poutě účastnil i Karel Farský, pozdější první patriarcha. V jeho pohledu se celé stavovské povstání projevovalo „nedůsledností a polovičatostí“. Bílá hora byla v projevech a článcích nahlížena perspektivou vzniku samostatného státu i Církve československé (husitské), vycházející z předpokladu svobody náboženského přesvědčení. V druhé polovině dvacátého století se v naší církvi zájem o tuto událost výrazně neprojevuje.

Bitva na Bílé hoře má v kontextu své doby významný náboženský rozměr. Na katolické straně byla chápána jako vítězství nad kacíři s pomocí Boha, Marie a svatých. Na straně poražených protestantských stavovských vojsk je považována za Boží trest. Tak to chápal i Jan Amos Komenský. S Bílou horou je propojeno celé následující dlouhé období, které vystřídá předcházející úsilí české reformace o náboženskou svobodu, spojené s pestrostí a pluralitou. V důsledně prováděné protireformaci po Bílé hoře nebylo v Čechách už místo pro jiné konfese, ačkoli předtím utrakvisté a luteráni tvořili většinu.

Bitva na Bílé hoře pro mě nepostrádá zvláštní tragiku, nikoli národní, ale křesťanskou. Starozákonní motivy vedení svaté války proti nepříteli zjevně převládaly nad Ježíšovým evangeliem lásky. V čem náboženské války, a tím i Bílá hora, nejsou podle mého mínění aktuální, je zjednodušené nahlížení na druhé křesťany jako na nepřátele; naopak jde o to, vidět v nich bratry a sestry, dokázat se společně modlit a spolupracovat na Božím poli.



*Rekonstrukce bitvy na Bílé hoře, která proběhla letos v září, byla narozdíl od dobové reality spíš romantickou přehlídkou uniform a válečnického umění.*

**František Radkovský,**  
emeritní biskup plzeňský



Donedávna jsem se na tuto otázku díval pod vlivem toho, co jsme se kdysi učili ve školním dějepisu, ovlivněném komunistickou ideologií a také pohledem nekato-

lické veřejnosti přetrvávajícím od druhé poloviny 19. století. Stručně řečeno, bitva na Bílé hoře byla a je chápána jako národní pohroma. S blížícím se čtyřtým výročím tohoto konfliktu jsem považoval za důležité získat o celé této době víc informací. Proto jsem si přečetl objemnou knihu francouzského dějepisce Oliviera Chalina Bílá hora, která je důležitá tím, že jde o pohled zvnějšku, nezátížený naším náhledem. Navíc v ní jde o celkové ukázání souvislostí, které k bitvě na Bílé hoře vedly a po ní následovaly. Přečetl jsem si i velmi podrobné interview na toto téma s historikem Jaroslavem Čechou, který se tímto tématem dlouhodobě zabýval. Napsal například knihu Zimní král aneb České dobrodružství Fridricha Falckého. Byl jsem překvapen zásadní shodou obou autorů. Oba totiž viděli bitvu na Bílé hoře jako důsledek fatálních omylů českých stavů a jejich povstání, které začalo již v roce 1618. K pochopení celé této složité a nešťastné doby je potřeba se jí aspoň trochu podrobněji zabývat.

Jako katolický biskup si uvědomuji, že většina katolické veřejnosti má

na tuto událost i na celou třicetiletou válku, do níž tato bitva patřila, názor podobný tomu, který jsem měl dříve. Je třeba na jedné straně poctivě poznat pravdu a na druhé straně přistupovat k celé této době ekumenicky. Dnešní katolíci, protestanti, husité i všichni další za to, co se stalo před čtyřmi sty lety, nemohou. Proto je dobře, když se tato bitva nebude oslavovat, ale společně v modlitbách a ve snaze po vzájemném usmíření připomínat.

**Jana Nechutová,**  
Filozofická fakulta Masarykovy  
univerzity v Brně



Vybaví se mi knihovna mé maminky a v ní v polokožené vazbě šest svazků monumentálního díla Ernsta Denise Čechy po Bílé hoře. V něm jsem si jako malá

holka četla. Nejvíce mne zajímal první svazek, kde je výklad o konci české samostatnosti a o tvrdém startu náboženské nesvobody doprovázen dokumentárními texty. Utkvěla mi třeba slova nevybíravých popěvků na adresu kacířů nebo vypjaté hřímání jezuitských kazatelů.

Vybaví se mi však také paralelní (nápadně, ale spíš zdánlivě) titul knihy Bohdana Chudoby Španěle na Bílé hoře: z ní jsem se v rané dospělosti dozvěděl, že onu ztrátu politické samostatnosti a tvrdý start náboženského útlaku je možno nahlížet ta-

ké jinak, skoro opačně, a tak jsem už neměla jednoznačně trpký pocit třeby při pohledu na nádherné, dechberoucí církevní i světské monumenty, zahrady a parky, na jižní Moravě. Ale málo naplat, vždycky mne i dnes trpce napadá ono „za jakou cenu“.

Dále vím, že jsou země, kde měla v 17. století (i dříve a později) náboženská či církevní totalita opačná znaménka, vím, co lze v tomto ohledu vytýkat předním mužům evropské reformace. Takže ono asi nezbude mnoho jiného než často právem zavrhaná tlustá čára; pokud jde o české katolíky a české protestanty, kterých obou se v tomto ohledu fenomén Bílá hora týká. Domnívám se, že jsme ji docela úspěšně začali společně rýsovat. Jenže ona tlustá čára se bez reflexe minulých vzájemných prohřešení nesmí obejít, a tak odpovídám na druhou otázku – dnes má smysl se „Bílou horou“ zabývat.

A ještě otazník – jak je dědictví Bílé hory přítomno v mém církevním společenství: vidím-li, jak věc nazírají mladí lidé, jichž je v mém společenství (úzkém, mluvím o svém farním sboru) převaha, nebo spíše jak pro ně fenomén Bílá hora není problémem a rozhodně nevyvolává emoce, odvažuji se domněnky, že je to celé na dobré cestě. Parkový pahorek zvaný Bílá hora v naší čtvrti dokonce máme, využíváme jej k všelijakým humorným hrátkám a také ke společným modlitbám s katolíky i s Církví československou husitskou.

(mach)

# Smíme hovořit o živém odkazu Bílé hory?

Výročí bitvy na Bílé hoře vyvolává smíšené pocity.

Porážka českých stavů císařskou armádou onoho osudného dne roku 1620 se záhy stala neobyčejně silným symbolem. A je jím dodnes. Mnozí připisují této bitvě význam dějinného zlomu. Někteří v ní spatřují národní tragédii, konec zlatého věku české kultury a počátek třistaleté poroby. Jiní v ní vidí očistnou katastrofu, která ukončila dvě staletí zmatků a nepokojů a přinesla kýženou obnovu narušeného řádu. Někteří chápou výsledek této bitvy jako očividný zázrak, jako zjevení Boží vůle, jako nadpřirozený zásah do věroučného sporu mezi katolíky a evangelíky.

Bílá hora se zkrátka stala projekčním plátnem, do kterého si pozdější pokolení promítala své naděje, své sny a své iluze. Rozhovor nad Bílou horou dodnes probouzí silné emoce. Tyto emoce leckdy znemožňují věcné a střízlivé hodnocení politické revolty tehdejších českých stavů. Pro některé to byli hrdinové bez bázně a hany, zbožní křesťané, stateční Čechové. Pro jiné to byli spíš drzí buřiči, zbrklí hazardéři, nezodpovědní hochštapleři, kteří svými mocenskými ambicemi zavlekli národ do politického neštěstí.

Občas zazní hodnocení nečekané a pozoruhodně poctivé, jako když kardinál Beran prohlásil, že du-



chovní násilí, které následovalo po bitvě na Bílé hoře, způsobilo v duši českého národa trvalé škody. Nebo když T. G. Masaryk prohlásil, že Bílá hora vůbec nebyla tak důležitá, jak tvrdí někteří horliví vlastenci, protože duchovní odkaz české reformace byl v té době již dávno zrazen a opuštěn.

Každé století vypráví o Bílé hoře svůj vlastní příběh. Promítáme do něj své touhy, své hodnoty, své vidění světa. Stal se součástí toho, jak rozumíme sami sobě. Řekni mi, co soudíš o bitvě na Bílé hoře, a já ti povím, jaký jsi.

Příběh Bílé hory není jen společným dědictvím českých křesťanů. Je také jejich společným pokušením.

Je pokušením k podepírání konfesní identity sebevědomím vítězů: vždyť Bůh na Bílé hoře ukázal, na čí straně stojí. A pak je tu pokušení k budování konfesní identity na pocitu dějinné křivdy a morální převahy poražených. Ale běda, samospravedlivost vítězů je projevem duchovní pýchy. Ale ukřivdění ukazování ran je vlastně také projevem pýchy, byť pýchy trochu jiného druhu.

Těch, kdo tvrdí, že na Bílé hoře vyšlo zázračným způsobem najevo, kdo má pravdu ve věcech víry, je třeba se ptát, zda by opačný výsledek bitvy považovali za nadpřirozené potvrzení protestantské věrouky. V řadě evropských zemí to přece dopadlo obráceně.

Těch, kdo chápou porážku českých stavů jako vítězství zlých německých katolíků nad dobrými českými evangelíky, je třeba se ptát, zda jsou obeznámeni s tím, co o tomto výkladu říkají přední historikové. A zda jsou ochotni hodnotit motivy českých stavů realisticky.

Smíme dnes hovořit o živém odkazu bitvy na Bílé hoře? Nepochybně. Bílá hora je především varováním. Před čím? Hlavně před šířením dobra mocenskými prostředky. A také před každou snahou vyjednat s držiteli politické moci privilegia pro tu či onu církev. Toto varování lze ovšem chápat i pozitivně: jako výzvu ke smíření mezi křesťany a k ekumenické spolupráci ve službě evangelia. K tomu nám dopomáhej Bůh.

PAVEL HOŠEK,  
evangelický teolog

## Bělohorská bitva a český národ

V našich představách o sobě samých hraje od 19. století velkou roli historie. V zápase o politické osvobození byla velká minulost Čechů a Moravanů jedním z hlavních politických argumentů.

Patrně nejprozíravější z českých politiků 19. století – František Palacký – byl historik. Jako protestant dobře viděl i náboženské konflikty v české minulosti, ale snažil se je představovat tak mírně, aby neohrožily úsilí vlastenců o kulturní a pak i zmíněnou politickou emancipaci jeho národa.

Od porážky Rakouska v roce 1866 utrpěla česká politika řadu neúspěchů, od jednání o rakouském dualismu po Badeniho pokus o uznání češtiny. Zklamání čeští vlastenci začali ustupovat od Palackého opatrné loajality a začali Rakousko-Uhersko vnímat jako protivníka svých snah. Když vstoupil do hry zastaralý koncept spojenectví trůnu a (katolického) oltáře, začala se česká minulost chápat především ve světle těchto konfliktů, a když Rakousko za války přitvrdilo v národnostní politice, začala značná část politicky aktivních Čechů národnostní konflikt ztotožňovat s historickým konfliktem náboženským, jakkoli „pěšáky“ národního obrození byli z velké části kněží.

Od poslední třetiny 19. století ovládaly českou společnost dva trendy, na první pohled neslučitelné, totiž rychlá sekularizace a vyostřování náboženského sporu. Oběma lze patrně vytkat ledacos, nicméně těsnou a ne-

rozlučnou spojitost mezi politikou a náboženskou konfesí viděli tito lidé vcelku správně.

Chceme-li dnes pokročit v porozumění české minulosti, nemůžeme do ní promítat hodnotové preference naší doby. Velké postavy, které formovaly naši minulost, byly často vůdci náboženskými i politickými, i když samy by toto rozlišení patrně zcela odmítly. Světí Cyril a Metoděj, Václav i Vojtěch, i výrazní Přemyslovci vstupovali do konfliktů politických i náboženských, i když ještě ne s razancí třeba Petra z Chelčic, císaře Karla nebo Mistra Jana Husa. Husitské války byly také reakcí na hrdinskou smrt tohoto reformátora, vypukly však až pět let po jeho smrti a pokus o reformu mravní a církevní provázal konflikt národnostní, hospodářský útlum a masivní přesuny majetku.

Pokud jsme se zde dnes sešli, abychom snad živěji a hlouběji pochopili význam českého stavovského povstání a jeho náhlého konce, mě-

li bychom si po mém soudu všimnout těsného spojení konfesního konfliktu s politickým. Témata teologického sporu římského katolicismu s poměrně umírněnou utrakvistickou a radikálnější bratrskou a luterskou reformací po staletích ztratila na brizanci, byla vytlačena naléhavějšími anebo se ukázala jako zatížená nepochopením a nechutí porozumět.

Bělohorská bitva nebyla střetnutím teologů, nýbrž dvou hodně pestrých armád většinou najatých vojáků, kteří sotva tušili, o čem se tu jedná. Dnes ale tušíme, že česká společnost se ocitla na rozcestí mezi klasickou monarchií a stavovským státem. Byli to většinou cizinci, žoldnéři z celé Evropy, kteří ji na tři staletí nasměrovali k jižní latinské a šlechtické kultuře, kdežto významná menšina zvolila měšťanskou kulturu severního Německa a Itálie, i když kvůli tomu musela opustit svou zemi.

JAN SOKOL, filosof